

Radmila Dytrtová
Marie Krhutová

Učitel

Příprava na profesi

- Vyučovací styl
- Role učitele
- Pedagogické dovednosti
- Sebereflexe
- Hospitace
- Komunikativní dovednosti

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

**PhDr. Radmila Dytrtová, CSc.,
PeaDr. Marie Krhutová**

**UČITEL
Příprava na profesi**

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3574. publikaci

Odpovědný redaktor Martin Hrdina
Sazba a zlom Milan Vokál
Počet stran 128
Vydání 1., 2009

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2009
Cover Photo © profimedia.cz

ISBN 978-80-247-2863-6 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6191-6 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2011

OBSAH

Předmluva	7
Úvod	9
1. Vhled do přípravy učitele	11
1.1 Proces naplňování profesní identity	12
1.2 Osobnost učitele a její utváření	15
1.3 K typologii učitele	18
1.3.1 Vyučovací styl v kontextu typologie osobnosti	20
1.3.2 Empirické šetření v rámci typologie učitelů	22
1.3.3 Interakční styl učitele	25
1.4 Role učitele v kontextu změn a přípravy učitelů	36
1.4.1 Teoretická východiska přípravy učitelů	38
1.4.2 Požadavky na profesi učitele	40
1.5 Pedagogické znalosti a dovednosti, komponenty evaluace činnosti učitele	43
1.5.1 Klasifikace a deskripce profesních znalostí učitele	44
1.5.2 Pedagogické dovednosti	45
1.5.3 Komponenty evaluace činnosti učitele	48
1.6 Cíl přípravy učitele – profesní kompetence, profil absolventa učitelství	50
1.7 Sebereflexe učitele v kontextu přípravy na profesi	55
1.7.1 Reflexe pedagogické činnosti učitele	59
1.7.2 Aplikace sebereflexe ve zjišťování počátečních a výstupních představ studentů učitelství	60
1.7.3 Explicitační rozhovor jako reflexivní metoda pedagogické činnosti	65
1.7.4 Vedení studentského portfolia	67
1.7.5 Hospitace pedagogické činnosti	68
1.8 Pedagogická praxe jako prostředí reflexe formování profesní identity	73

2. Komunikativní dovednosti učitele	77
2.1 Mluvený projev učitele	77
2.1.1 Požadavky na mluvený projev učitele	79
2.1.2 Vyučovací jazyk	83
2.1.3 Zásady výslovnosti spisovného českého jazyka	84
2.2 Nonverbální projev	93
2.3 Psaný projev v edukačním procesu	96
2.4 Grafická prezentace	97
Závěr	103
Příloha č. 1	107
Příloha č. 2	111
Literatura	113

PŘEDMLUVA

Text publikace „Učitel – příprava na profesi“ je určen pedagogům, učitelům a studentům učitelství, kteří se připravují na vysokých školách na svou učitelskou dráhu. Kromě vzhledu do současné teorie přípravy učitelů je text složen ze dvou částí, které spolu úzce souvisejí v rámci publikace, ale i v rámci přípravy učitelů: z části, která je věnována pedagogické profesní charakteristice učitele, a části, která se týká komunikativních a prezentačních dovedností učitele. Významnou roli v přípravě učitele hraje sebereflexe. Text komentuje výsledky empirického zjištění charakteristik učitelů metodou sebereflexe, dále je věnován i názorům studentů – budoucích učitelů – na osobnost učitele. Autorky zúročily v textu publikace své celoživotní zkušenosti s přípravou učitelů na univerzitách, kde působí, a zaměřily se na tu problematiku, se kterou mají začínající učitelé v rámci své učitelské přípravy těžkosti. Text je určen i učitelům, kteří mají snahu své profesní působení zkvalitnit jak po stránce pedagogické, tak komunikativní. Učitelská profese je velmi náročná a vyžaduje kvalitní přípravu a dostatečnou erudici. Čtenářům této publikace přejeme v jejich profesi hodně zdaru, uspokojení a radosti.

Autorky děkují za podnětné rady a připomínky k textu recenzentům, jmenovitě PhDr. RNDr. Ing. J. Jaklové, Ph.D., doc. Ing. M. Křenkovi, CSc., doc. Ing. F. Mošnovi, CSc., a doc. PhDr. M. Váňové, CSc., která posoudila text PaedDr. M. Krhutové (kapitola 2.1 a 2.3).

Za autorky

Radmila Dytrtová

ÚVOD

Současná teorie a výzkum v oblasti pedagogiky a školství se zaměřuje převážně na profesionalizaci vzdělávání. Toto zaměření znamená v přípravě na profesní roli učitele posun od modelu efektivního předávání poznatků žákům k modelu profesionality, která se projevuje podílem učitele na socializaci žáka, na zvyšování odpovědnosti žáka za vzdělávání a zahrnuje i schopnost a povinnost analyzovat vlastní činnost učitele a její vzdělávací dopady. Pojetí učitelské profese nelze zužovat na oblast profesních znalostí, ale zahrnuje také složku dovedností, praktických zkušeností a postojů. Zjednodušeně řečeno, učitel by měl ovládat strategii vyučování a výchovy na teoretické a praktické úrovni s ohledem na sociální a psychologické aspekty, které vzdělávání a výchova žáků přináší. Měnící se podmínky vzdělávání na školách se projevují zejména změnou role učitele a žáka a změnou jejich vztahů ve výchovně-vzdělávacím procesu ve prospěch posilování samostatnosti a odpovědnosti ze strany žáka v procesu vzdělávání. Tato skutečnost předpokládá rozvoj pedagogicko-psychologických kompetencí učitele, které jsou potřebné k řízení činnosti žáka a k zvládnutí každodenních pedagogických situací ve škole.

Ve vzdělávacím systému získává na významu subsystém učení žáka, založený na konceptuálním modelu vzdělávání, kde je posílena odpovědnost žáka za sebevzdělávání. Učitel opouští roli mentora a zaujímá roli facilitátora, který žáka v sebevzdělávání podporuje, učivo vysvětluje, učí žáka pracovat s informacemi a informace si doplňovat, propojovat je s dřívějšími vědomostmi, poznatky aplikovat a interpretovat. Tak si žák osvojuje základy učení a komunikace, které jsou východiskem pro jeho budoucí celoživotní vzdělávání. Významným úkolem učitele v tomto konceptuálním modelu vzdělávání je facilitace (usnadnění) transformace informací do podoby vědomostí, dovedností, návyků a postojů, které žák/student získává. Důraz je kladen zejména na komunikační a sociální kompetence, které jsou pro tento konceptuální systém celoživotního vzdělávání klíčové.

Základy profesních dovedností získává budoucí učitel v rámci pregraduálního studia učitelství na fakultách připravujících učitele. Během studia

probíhá zejména osvojování psycho-didaktických kompetencí – a to během výuky obecné didaktiky a oborových didaktik – a vrcholí v průběhu řízené pedagogické praxe na cvičných nebo na fakultních školách. Předpokladem pro vykonávání pedagogické profese jsou i dobré jazykové dovednosti, sociálně-komunikativní dovednosti, dovednosti z oblasti didaktického využívání informačních technologií, nezbytné charakterové vlastnosti pro profesní výkon a schopnost sebereflexe.

Základem učitelské profese je komunikace. Teoretický oborový základ je jistě nezbytností, protože pedagogická komunikace musí mít obsah, ale jeho způsob transformace do podoby didaktické pro dané pedagogické situace, dovednost jeho zpřístupnění žákům a řízení jejich odpovědného sebevzdělávání a výchovy, vyžadují od učitele vysokou míru flexibility, profesní improvizace a kreativity a zejména profesního nadšení a pedagogického optimismu.

1. VHLED DO PŘÍPRAVY UČITELE

Problematikou přípravy učitelů a problémy začínajících učitelů se zabývá řada autorů u nás i v zahraničí, zvláště přípravě učitelů je již druhé desetiletí věnována zvýšená pozornost. Sledovaným trendem je profesionalizace učitelského povolání. Tento cíl je deklarován v řadě mezinárodních i národních dokumentů, kterými se řídí příprava učitelů pro základní a střední školy i v České republice (www.msmt.cz/Files/AK/konceptel.htm).

Změny v obsahovém a koncepčním pojetí vzdělávání učitelů byly očekávány a žádány odbornou veřejností již dříve; oproti převážně teoretické přípravě studentů byla zdůrazňována příprava učitelů založená na empirii, tedy na vlastních zkušenostech budoucího učitele.

Studenti učitelství by měli být vedeni k hlubšímu poznání pedagogických situací a dospět k jejich porozumění na základě sebereflexe své praxe na školách.

Shrnující a hodnotící informace o stavu přípravy učitelů v České republice poskytla tři monotematická čísla časopisu *Pedagogika* (4/1994, 2/1999 a 1/2006) a několik vědeckých monografií renomovaných autorů.

Současnou diskusi o vzdělávání učitelů charakterizovala V. Spilková (2006) jako směr k propojení teoretického a praktického vědění na základě implicitních a explicitních teorií, které formují učitele v jeho přípravě na profesi. Je to směr, který by měl být cílen k profesionalizaci učitelství.

K diskusi o směru a metě učitelského vzdělávání jistě přispívají i vědecké stati, výsledky výzkumů zveřejněné v závěrečných zprávách a články a publikace, na které odkazujeme nebo názory autorů prezentujeme.

Přetrvávající problém v přípravě učitelů vidí v určité nekomplexnosti V. Švec. V rámci strukturovaného studia učitelství by mohl nastat posun ke zkvalitnění přípravy, např. v propojení pedagogicko-psychologické složky s předmětově-didaktickou složkou vzdělávání, a proto by se příprava učitelů měla zaměřit na dvoustupňové formování „pedagogické kondice“ – v dimenzi psycho-somatické v rámci bakalářského studijního pro-

gramu, a v navazujícím magisterském studiu by byla rozvíjena především pedagogická kondice v dimenzi psycho-didaktické (Švec 2006, 2007).

„Stávání se učitelem“ je proces dlouhodobý, započatý studiem učitelství, i když profesní identita není formována od nulového stavu, od startu učitelské přípravy, ale již od rozhodnutí se pro tuto profesi.

Autoři, kteří se v odborné literatuře této problematice věnují, se buď zaměřují na profesní stránku přípravy učitelů z **normativního** pohledu – například J. Vašutová (2004), J. Průcha (2002), nebo je jejich pohled **konstruktivistický** a zaměřují se na osobnostní a profesní identitu učitele a na její naplňování – např. L. Lambert (1995), D. Nezvalová (2002), H. Lukášová-Kantorková (2003), V. Spilková (2004) a I. Stuchlíková (2006). Někteří autoři se pokoušejí o obousměrný pohled na přípravu učitelů.

Využití principů konstruktivistické teorie znamená od počátku pregraduální přípravy učitelů **interaktivně pracovat s prekoncepty** a zkušenostmi, které mají adepti učitelství na začátku pregraduální přípravy (Dytrtová 2007; Van Limpt, Dytrtová 2008). Nové bývá spojováno s dřívějšími znalostmi a zkušenostmi a nelze je opomíjet, proto také význam pojmů by měl být vysvětlován a konstruován na základě předcházejících zkušeností. Významný je i konstruktivistický princip sociálního učení – k hlubšímu porozumění dochází **aktivním sdílením dynamického a synergetického procesu myšlení s ostatními studenty**, adepty učitelství. Názorovou komparací dochází k analýze, reflexi a hodnocení (Lambert 1995, Nezvalová 2002). Konstruktivistický přístup klade důraz na **sebehodnocení**, které může být podnětem pro vlastní řízení a korigování procesu „stávání se učitelem“ na základě nových znalostí a zkušeností. Adept učitelství je spolutvůrce své **profesní identity**.

1.1 PROCES NAPLŇOVÁNÍ PROFESNÍ IDENTITY

Naplňování koncepce učitele jako reflektujícího praktika se podle D. Schöna (1987) a I. Stuchlíkové (2006) děje nejen **vědomě (explicitně)**, ale i **nevědomě (implicitně)**.

Východiskem utváření osobnosti učitele pro vlastní pojetí výuky je jeho implicitní teorie a strategie vzdělávání žáků, která je jádrem učitelovy osobnosti. Při utváření profesní identity budoucích učitelů hrají významnou roli právě implicitní procesy. Utváření profesní identity probíhá postupně.